

**Irena Maryniakowa, Dorota K. Rembiszewska,
Janusz Siatkowski**
*Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia,
Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza*
Warszawa 2014, ss. 473

Przygotowana przez I. Maryniakową, D. Rembiszewską i J. Siatkowskiego praca *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza* jest publikacją wartościową – po raz pierwszy bowiem w jednej książce uwzględniono mowę i wzajemne związki wszystkich etnosów zamieszkujących przytoczony w tytule obszar. A pod względem dialektologicznym jest to region niezwykle ciekawy, gdyż spotykają się tu gwary polskie, wschodniosłowiańskie (białoruskie i ukraińskie), wielkoruskie Rosjan staroobrzędowców oraz gwary litewskie.

Koncepcja słownika gwar różnojęzycznych, którego punktem wyjścia jest przede wszystkim obszar Podlasia, zrodziła się przy okazji opracowywania kolejnych tomów leksykalnych *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*¹. Autorom *Różnojęzycznego słownictwa gwarowego Podlasia...* przyświecała myśl, aby w jednej pracy skupić nazwy o tym samym znaczeniu z różnych systemów językowych, co miało realne uzasadnienie w uwarunkowaniach historycznych, geograficznych i etniczno-językowych, ale też dzięki temu będzie przydatne chociażby w dalszych badaniach dialektologicznych, czy w ogóle w badaniach z zakresu szeroko rozumianej geografii lingwistycznej.

Wstępny pomysł słownika ponad 10 lat temu w artykule *Koncepcja i założenia „Słownika gwarowego Podlasia, północno-wschodniego Mazowsza*

¹ *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, red. S. Glinka i in., t. 1–10, 1980–2009.

*i Suwalszczyzny*² przedstawiła Irena Maryniakowa. Kiedy jednak weźmiemy do ręki już gotową pracę, okazuje się, że pewne pomysły, rozwiązania i metody zostały uzupełnione lub zmodyfikowane, co jednak wydaje się przemawiać na korzyść prezentowanej publikacji. I nie chodzi tu tylko o nieco inny niż pierwotnie tytuł pracy, ale też o zmiany w makro- i mikrostrukturze słownika, jak chociażby rezygnacja z odsyłaczy w artykułach hasłowych, a w związku z tym konieczność uzupełnienia książki o pokaźne (i niezwykle przydatne) indeksy.

Zasadniczą część prezentowanej pracy stanowi obszerny słownik. Całość została poprzedzona wstępem oraz trzyczęściowym wprowadzeniem teoretycznym. Najpierw autorzy przybliżają w krótkim zarysie historię Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza. Taki komentarz wydaje się niezbędny, gdyż Podlasie to region, który na przestrzeni wieków zmieniał swoje granice, a obecne województwo podlaskie – utworzone w wyniku reformy administracyjnej z 1999 roku – wchłonęło również m.in. część północnego Mazowsza, Suwalszczyznę i Sejneńszczyznę. Wyraźnie jednak widać, że to właśnie Podlasie stanowi trzon terytorialny prezentowanej książki.

W kolejnej części przedstawione zostały kontakty językowe gwar północnego Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny. Jak już wspomniano, jest to teren bardzo zróżnicowany językowo, na którym, oprócz gwar mazowieckich, pojawiają się też elementy gwar mazurskich, wschodniosłowiańskich i litewskich, czy występują obszary o przewadze gwar wschodniosłowiańskich lub litewskich. Autorzy książki zwracają uwagę (rozdział *Informacje o źródłach gwarowych i gwarach na Podlasiu, Suwalszczyźnie i północno-wschodnim Mazowszu*), że nawet w nowszych opracowaniach naukowych wymienione gwary traktowane są – nie do końca słusznie – jako integralna część Mazowsza. Niewątpliwą zaletą charakteryzowanej pracy jest więc wydobywanie i pokazanie tej leksyki, która właściwa jest Podlasiu oraz/lub przyległym mu terenom pogranicznym, różnym przecież od tzw. Mazowsza właściwego.

Ogromnym atutem publikacji *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia...* są wykorzystane materiały źródłowe. Badacze na potrzeby niniejszego słownika sięgnęli nie tylko po ogólnodostępne materiały i druko-

² I. Maryniakowa, *Koncepcja i założenia „Słownika gwarowego Podlasia, północno-wschodniego Mazowsza i Suwalszczyzny*, [w:] *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, red. S. Gala, Łódź 2002, s. 333–339.

wane leksykony, ale co najważniejsze, wykorzystali słowniczki i teksty do tej pory niepublikowane (np. *Słowniczek gwary podlaskiej. Powiat bielski* Ryszarda Bańkowskiego czy *Słownik z Wysokiego Mazowieckiego* Tomasza Śmigielskiego), a także prace magisterskie z zakresu dialektologii. Co więcej, oprócz słowniczków, jako materiał źródłowy posłużyły również trzy kartoteki sporządzone przez D. Rembiszewską (z okolic Brańska, Wasilkowa oraz Wysokiego Mazowieckiego) oraz kartoteka gwary Ciechanowca i okolicznych wsi I. Maryniakowej. Ten zbierany przez wiele lat – zarówno przez doświadczonych badaczki, jaki i niespecjalistów – materiał wzbogaca pracę o leksykę, która w innym przypadku nie byłaby dostępna.

Najważniejszą częścią przybliżanej pracy jest oczywiście obszerny, liczący 245 stron, słownik w układzie alfabetycznym. Hasła zostały w nim ułożone według ogólnopolskich odpowiedników gwarowych lub według definicji. Z tego też względu, aby ustrzec użytkownika przed intuicyjnym, często przypadkowym szukaniem wyrazów, pracę zaopatriono również w indeksy wyrazów. Dlatego więc na przykład wyrazów *zapietek*, *obczas* szukamy pod hasłem **obcas**, a formy *kugiel*, *gugiel* należy szukać pod literą *p*, w artykule hasłowym **potrawa z krojonych ziemniaków przekładanych smażonym boczkim i cebulą**. W żaden sposób taki układ haseł nie utrudnia korzystania ze słownika, choć wymaga od użytkownika przede wszystkim dokładnego sprawdzenia wyrazów w indeksach.

W obrębie hasła podawane są odpowiedniki (oznaczone cyframi rzymskimi): I. polskie, II. wschodniosłowiańskie (białoruskie, ukraińskie i przejściowe białorusko-ukraińskie), III. wschodniosłowiańskie (rosyjska gwara staroobrzedowców), IV. litewskie. Co ważne, wszystkie formy notowane są ze wskazaniem źródła, co pozwala wnioskować o ich zasięgu geograficznym oraz chronologicznym (wymieniane od materiałów najstarszych do najnowszych). Dzięki zastosowaniu tej metody wiemy na przykład, że *zelga* 'odwilż' pojawia się w Tykocinie, Ciechanowcu i Brańsku od końca XIX do początków XXI wieku, przy czym w okolicach Tykocina notowany był właśnie pod koniec dziewiętnastego stulecia, a w Ciechanowcu i Brańsku współcześnie. Z jednej strony mamy więc słownik współczesny północno-wschodniej Polski, a z drugiej także diachroniczny. W leksykonie zastosowano również kwalifikatory chronologiczne, jednak odnoszą się one do obecnego stanu języka polskiego (*daw.)(ne*, *hist.)(oryczny*), *przest.)(arzały*).

Tam, gdzie wydało się to niezbędne, wprowadzono także kwalifikatory gramatyczne, tematyczne (*bot.*)*aniczny*, *med.*(*yczny*), *rel.*(*igijny*) czy stylistyczne (*dezapr.*) – z *dezaprobatą*, *pejor.*(*atywny*), *pogard.*(*liwy*).

Całość uzupełnia dwadzieścia pięć tablic w układzie tematycznym (np. dom, studnie i płoty, stodoła), które stanowią ilustrację wybranych desygnatów. To dość ciekawy pomysł, zwłaszcza że nie każdy użytkownik słownika może mieć specjalistyczną wiedzę z zakresu np. budowy sochy i pług (tabl. XVIII).

Pracę zamyka przywoływany już kilka razy *Indeks wyrazów gwarowych*. Właściwie nie można mówić tu o jednym indeksie, bo są to cztery zestawienia – gwar polskich, gwar wschodniosłowiańskich (białoruskich i ukraińskich), gwar wielkoruskich Rosjan staroobrzędowców i ostatni – gwar litewskich. Te integralne części słownika, bez których użytkownik skazany byłby na intuicyjne, często przypadkowe, a może nawet nieskuteczne poszukiwania (każdy indeks zawiera nieco inny repertuar liter), pokazują bardzo wyraźnie coś jeszcze – na opisywanym terenie gwarowym nie występuje równowaga między wschodnią a zachodnią słowiańszczyzną.

Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza to praca bardzo ciekawa i niezwykle przydatna, zwłaszcza dla dialektologów czy historyków języka, zajmujących się polszczyzną Podlasia, Suwalszczyzny czy pogranicza mazowiecko-podlaskiego. Ponadto zebrany materiał może służyć jako pomoc dydaktyczna (również jako materiał porównawczy) na zajęciach poświęconych polszczyźnie regionalnej na kierunkach polonistycznych uczelni północno-wschodniej Polski.

Konrad Kazimierz Szamryk
Uniwersytet w Białymstoku